

ד"ר ח מחקר

14 חדשים של התמודדות לאורך מלחמת 'חרבות ברזל'

חוסן, תקווה, ייאוש, תסמיני דחק, תחושות סכנה, תפיסת איומים, לכידות חברתית, והסכמה עם ערכי מגילת העצמאות

ינואר 2025

¹ פרופסור שאול קמחי
² ד"ר הדס מרציאנו
³ פרופסור יוחנן אשל
⁴ אריאל קאים
⁵ פרופסור ברוריה עדיני

¹ פרופסור שאול קמחי - Reswell - שיתוף פעולה בין לאומי לחקר החוסן וה-well-being, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה למדעי הרפואה והבריאות, אוניברסיטת תל אביב, ופרופסור אמריטוס, מכללה אקדמית תל חי.
² ד"ר הדס מרציאנו, המרכז לחקר הדחק והחוסן, החוג לפסיכולוגיה, מכללה אקדמית תל חי, המכון לעיבוד מידע וקבלת החלטות (מעמק"ה), אוניברסיטת חיפה.
³ פרופסור יוחנן אשל, המרכז לחקר הדחק והחוסן, מכללה אקדמית תל חי, ופרופסור אמריטוס, אוניברסיטת חיפה.
⁴ אריאל קאים, Reswell, סטודנטית לתואר שלישי, החוג לניהול מצבי אסון וחירום, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה למדעי הרפואה והבריאות, אוניברסיטת תל אביב.
⁵ פרופסור ברוריה עדיני, Reswell, ראש החוג לניהול מצבי אסון וחירום, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה למדעי הרפואה והבריאות, אוניברסיטת תל אביב.

תמצית

דוח המחקר הנוכחי מסכם מדידה חוזרת שישית שנערכה במהלך מלחמת 'חרבות ברזל'. במדידה זו נכללו 860 משתתפים שענו על שאלון המחקר בכול שש המדידות שנעשו עד כה לאורך המלחמה. דוח המחקר כולל שני סוגי ניתוחים: (א) השוואה בין ממוצעי המדדים, בקרב המדגם כולו, שנבדקו לאורך שש המדידות. (ב) בחינת ההבדלים של ממוצעי המדדים בחלוקה לשלוש קבוצות, בהתאם למידת התמיכה בממשלה: מתנגדים (N=442), תומכים (N=251), וניטרליים (N=167). להלן עיקרי הממצאים של המדידה השישית:

חוסן לאומי (א) ממוצע החוסן הלאומי של כלל המדגם הלך וירד ממדידה אחת לבאה במשך חמשת המדידות הראשונות ועלה במדידה השישית, בהשוואה למדידה החמישית. (ב) נצפתה ירידה ברמת החוסן הלאומי בקרב כל שלוש קבוצות התמיכה בממשלה במהלך חמשת המדידות הראשונות והתייצבות או עלייה במדידה השישית. בכל אחת משש המדידות היו הבדלים גדולים ומובהקים ברמת החוסן הלאומי בהתאם למידת התמיכה בממשלה: תומכי הממשלה דיווחו על רמות החוסן הלאומי הגבוהות ביותר, אחריהם הניטרליים ולבסוף, מתנגדי הממשלה.

גורמי החוסן הלאומי: נמצאו ארבעה רכיבים של חוסן לאומי: אמון בממשלה ובעומד בראשה, אינטגרציה חברתית (סולידריות), חיבור למדינה (פטריוטיות) ואמון במוסדות המדינה. בכל המדידות ה"חיבור למדינה" היה הגורם בעל הרמה הגבוהה ביותר מבין ארבעת הגורמים, ואילו "האמון בממשלה ובעומד בראשה" היה הגורם בעל הרמה הנמוכה ביותר בכל המדידות פרט למדידות הראשונה והשישית, אז הוא השתווה לרמת הגורם של "אמון במוסדות המדינה". כל ארבעת הגורמים היו במגמת ירידה מתמדת ממדידה למדידה עד המדידה החמישית. במדידה השישית נראית התייצבות או אפילו עלייה מובהקת. הירידה התלולה ביותר בין המדידות עד למדידה החמישית נצפתה בגורם "אינטגרציה חברתית" ולאחריה ב"אמון בממשלה ובעומד בראשה".

חוסן קהילתי (א) ממוצע החוסן הקהילתי ירד באופן מובהק רק בתחילת המדידות - מהמדידה הראשונה לשנייה ומהשנייה לשלישית. בהמשך המדידות נצפו מגמות עלייה או ירידה קלות, אך לא מובהקות. (ב) לאורך שש המדידות נצפה הבדל מובהק בין תומכי הממשלה, שהראו רמות גבוהות יותר של חוסן קהילתי לעומת שתי הקבוצות האחרות, שההבדלים ביניהן היו קטנים אך מובהקים סטטיסטית בשתי המדידות הראשונות בלבד.

חוסן אישי (א) החוסן האישי של משתתפי המדגם ירד באופן מובהק בין המדידה השנייה לשלישית ולאחר מכן עלה בחזרה לרמתו הקודמת במדידה הרביעית ללא שינוי בהמשך. (ב) בכל חמשת המדידות הראשונות רמת החוסן האישי הייתה הגבוהה ביותר בקרב תומכי הממשלה בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות. בנוסף, בכל המדידות, הניטרליים הראו את רמת החוסן האישי הפחותה ביותר ולרוב ההבדל ביניהם ובין שתי הקבוצות האחרות היה מובהק. במדידה השישית, נראה שכל שלוש הקבוצות התכנסו יחד לרמה דומה של חוסן אישי, ללא הבדל ביניהן.

מורל (א) ממוצע המורל של המשתתפים עלה בהתמדה ובאופן מובהק ממדידה אחת לבאה עד המדידה הרביעית. במדידה החמישית הוא ירד מעט אך באופן מובהק, ובמדידה השישית עלה מעט בחזרה, באופן מובהק סטטיסטית. (ב) בכל המדידות תומכי הממשלה הביעו את רמת המורל הגבוהה ביותר, אחריהם הניטרליים ולבסוף המתנגדים (בכל המדידות כל ההבדלים מובהקים).

תקווה (א) רמת התקווה התנדנדה לאורך המדידות. היא עלתה באופן מובהק במדידה השנייה לעומת הראשונה, ירדה באופן מובהק במדידה השלישית בהשוואה לשנייה, לאחר מכן נצפתה התייצבות במדידה הרביעית, שוב ירידה במדידה החמישית בהשוואה לרביעית, ולאחר מכן חלה עלייה מובהקת במדידה השישית. (ב) בכל המדידות, התקווה הגבוהה ביותר דווחה על ידי תומכי הממשלה, לאחר מכן בקרב הניטרליים, והתקווה הנמוכה ביותר דווחה על ידי מתנגדי הממשלה. ברוב המקרים כל ההבדלים בין שלושת הקבוצות היו מובהקים.

תסמיני דחק (א) רמת הדחק ירדה באופן מובהק בארבעת המדידות הראשונות ממדידה אחת לבאה. במדידה החמישית הייתה ירידה קלה אך לא מובהקת לעומת המדידה הרביעית, ואילו במדידה השישית נמצאה ירידה נוספת ומובהקת לעומת המדידה החמישית. (ב) בכל המדידות רמת הדחק שדווחה ע"י תומכי הממשלה הייתה נמוכה באופן מובהק בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות, שלא היה הבדל ביניהן.

תחושות סכנה (א) תחושות הסכנה ירדו באופן מובהק במדידה השלישית לעומת השנייה וברביעית לעומת השלישית. לאחר מכן נצפתה התייצבות במדידה החמישית ושוב נצפתה ירידה במדידה השישית לעומת החמישית. (ב) במדידות 1-3 לא היו הבדלים מובהקים ברמות של תחושות הסכנה בין המתנגדים לממשלה ובין הניטרליים, אבל היה הבדל מובהק ביניהם ובין קבוצת התומכים, שהפגינו רמות תחושות סכנה נמוכות יותר. בהמשך, במדידות 4-6 הפער בין הקבוצות הלך וגדל ונעשה מובהק בין כל שלוש הקבוצות, כאשר קבוצת תומכי הממשלה דיווחה על הרמות הנמוכות ביותר של תחושות סכנה, לאחר מכן הניטרליים ואילו מתנגדי הממשלה דיווחו על הרמות הגבוהות ביותר של תחושות סכנה בשלוש המדידות הללו. ההבדלים בין כל הקבוצות היו מובהקים במדידות 4-6.

תפיסת איומים (א) ממוצע תפיסת האיומים של כלל המדגם הראה ירידה מובהקת במדידה השנייה לעומת הראשונה ולאחר מכן התייצב ולא השתנה במידה מובהקת עד לסוף המדידות. (ב) לאורך כל שש המדידות, מתנגדי הממשלה דיווחו על תפיסת האיומים המשמעותית ביותר, אחריהם הניטרליים ולבסוף תומכי הממשלה אשר דיווחו על תפיסת האיומים הנמוכה ביותר.

תפיסת לכידות חברתית (א) ממוצע תפיסת הלכידות החברתית ירד באופן מובהק ותלול במדידה השלישית לעומת השנייה, הרביעית לעומת השלישית והחמישית לעומת הרביעית. במדידה השישית נצפתה התייצבות. (ב) בכל המדידות תומכי הממשלה העריכו את רמת הלכידות החברתית כגבוהה ביותר לעומת שתי הקבוצות האחרות, ולרוב הבדל זה היה מובהק מול שתי הקבוצות האחרות. למרות שכל הקבוצות הראו ירידה בתפיסת הלכידות החברתית גם הפערים בין הקבוצות הלכו וגדלו עם התקדמות המדידות.

תחושות ייאוש (נמדד רק במדידה שישית) (א) 56% מהנבדקים במדידה השישית דווחו על תחושות ייאוש שהם חשים כמחצית מהזמן או יותר, בעוד ש-44% דווחו על תחושות ייאוש שנחות רק במידה מועטה או מועטה מאד. (ב) נבדקים המתנגדים לממשלה דיווחו על תחושות ייאוש לעיתים יותר קרובות לעומת נבדקים ניטרליים בעמדתם כלפי הממשלה, ואלו הביעו ייאוש לעיתים קרובות יותר בהשוואה לנבדקים התומכים בממשלה.

הסכמה עם ערכים ממגילת העצמאות (נמדדה רק במדידה שישית) (א) רוב המשתתפים (79.4%) מסכימים עם ארבעת ערכי מגילת העצמאות שנבדקו במדד זה במידה בינונית-גבוהה ומעלה. עם זאת, מעל 20% מהמשתתפים מסכימים רק במידה בינונית-נמוכה ומטה עם ערכים אלו. (ב) המתנגדים לממשלה מסכימים עם הערכים במידה גבוהה יותר ומובהקת בהשוואה לתומכים ולניטרליים, שביניהם לא נמצא הבדל מובהק.

Abstract

The current research report summarizes a sixth repeated measurement conducted during the 'Iron Swords' War. This measurement included 860 participants who answered the research questionnaire in all six measurements performed throughout the war. The research report consists of two types of analysis: (a) a comparison of the averages of the indices among the entire sample, examined throughout the six measurements. (b) An examination of the differences in the averages of the index divided into three groups according to the degree of support for the government:

opponents (N=442), supporters (N=251), and neutral (N=167). The main findings of the sixth measurement are as follows:

National Resilience: (a) The average national resilience of the entire sample decreased from one measurement to the next during the first five measurements and increased in the sixth measurement, compared to the fifth measurement. (b) A decrease in national resilience was observed among all three government support groups during the first five measurements, and stabilization was observed in the sixth measurement. In each of the six measurements, there were large and significant differences in the level of national resilience according to the degree of support for the government: government supporters reported the highest levels of national resilience, followed by neutrals and, finally, opponents of the government.

National Resilience Factors: Four components of national resilience were found: trust in the government and its leaders, social integration (solidarity), attachment to the state (patriotism), and trust in state institutions. In all measurements, "attachment to the state" was the factor with the highest level among the four factors, while "trust in the government and its leaders" was the factor with the lowest level, except between the first and sixth measurements in which it was comparable with the "trust in state institutions". All four factors showed a steady downward trend from measurement to measurement until the fifth measurement. In the sixth measurement, stabilization or even a significant increase was seen. The steepest decline, up to the fifth measurement, among the measurements was observed in the "social integration" factor, followed by "trust in the government and its leaders."

Community Resilience: (a) The average community resilience decreased significantly only at the beginning of the measurements - from the first to the second and from the second to the third measurement. Later in the measurements, slight but not significant upward or downward trends were observed. (b) Throughout the six measurements, a significant difference was observed between government supporters, who showed higher levels of community resilience than the other two groups, which showed a significant difference between them only in measurements one and two.

Individual Resilience: (a) The individual resilience decreased significantly between the second and third measurements and then rose to its previous level in the fourth without further change. (b) In all five measurements, the level of individual resilience was highest among government supporters compared to the other two groups. In addition, in all measurements, the neutrals showed the lowest individual resilience levels, and in most cases the differences between them and the other groups were significant. In the sixth measurement, all three groups seemed to converge to a similar level of personal resilience, with no significant difference between them.

Morale: (a) The average morale of the participants increased steadily and significantly from the first measurement to the next until the fourth measurement. In the fifth measurement, it decreased slightly but significantly; in the sixth measurement, it rose somewhat again and was found to be statistically significant. (b) Government supporters expressed the highest level of morale in all measurements, followed by neutrals and, finally, opponents (in all measurements, all differences were significant).

Hope: (a) The level of hope fluctuated throughout the measurements. It increased significantly in the second measurement compared to the first, then it decreased significantly in the third measurement compared to the second. In the fourth measurement, the level of hope did not change compared to the third, but then it decreased significantly in the fifth measurement compared to the fourth and increased significantly in the sixth measurement compared to the fifth. . (b) Government supporters presented the highest level of hope in all measurements, followed by neutrals and, finally, opponents. In most measurements, all differences were significant.

Distress symptoms (anxiety and depression): (a) The stress level decreased significantly in the first four measurements from one measurement to the next. There was a slight but non-significant decrease in the fifth measurement compared to the fourth. At the same time, in the sixth measurement, there was a further decrease compared to the fifth measurement, which was significant. (b) In all measurements, the distress level reported by government supporters was significantly lower than that of the other two groups, which were not different from each other.

Sense of danger: (a) Sense of danger decreased significantly in the second third measurement compared to the second and in the fourth measurement compared to the third. Then, no change was found in the fifth measurement compared to the fourth. Finally in the sixth measurement a significant decrease was found compared with the fifth measurement. (b) In measurements 1-3, there were no significant differences in the levels of sense of danger between those who opposed the government and those who were neutral. Still, there was a significant difference between them and the supporters' group, who showed lower levels of perceived danger. Subsequently, in measurements 4-6, the gap between the groups grew and became significant among all three groups, with the government supporters group reporting the lowest levels of perceived danger, then the neutrals and then the opposers who expressed the highest levels of sense of danger in these three measurements. The differences between all three groups were significant in measurements 4-6.

Threat perception: (a) The average threat perception of the entire sample showed a significant decrease in the second measurement compared with the first, which stabilized and did not change

significantly thereafter. (b) Throughout all six measurements, government opponents reported the most significant threat perception, followed by neutrals, and finally, government supporters, who reported the lowest threat perception.

Perceived social coherence : (a) The average perception of social coherence significantly decreased across consecutive measurements: from the second to the third, the third to the fourth, and the fourth to the fifth. No further changes were observed in the sixth measurement.

(b) Throughout all six measurements, government opponents consistently reported higher levels of perceived social coherence compared to the other two groups, with these differences being mostly significant. While all groups exhibited a declining trend in perceived social coherence from one measurement to the next, the gap between the groups widened over time.

Feelings of despair (measured only in the sixth measurement): (a) 56% of the subjects in the sixth measurement reported feelings of despair that they felt about half the time or more. In comparison, 44% reported feelings of despair that they experienced only to a minimal extent. (b) Subjects who opposed the government reported feelings of despair more often than subjects who were neutral in their attitude toward the government, and the latter expressed despair more often than subjects who supported the government.

Agreement with values from the Declaration of Independence (measured only in the sixth measurement): (a) Most respondents (79.4%) in the sixth measurement reported that they agree with the four values of the Declaration of Independence that were measured to a high-moderate or higher degree. Nonetheless, over 20% of the respondents agreed only to a low-moderate or lower degree with these values. (b) Government opponents agree with the values to a higher and significant degree compared to neutrals or government supporters and the difference between the two latter groups was not significant.

מבוא

המחקר הנוכחי מבוסס על מדידה שיטתית חוזרת (שאלון זהה שמועבר לאותו מדגם בזמנים שונים) שנערכה כ- 14 חודשים מפרוץ מלחמת 'חרבות ברזל'. מדידה זו בוצעה כשבוע לאחר נפילתו של משטר אסד (אשר התרחשה ב-8 לדצמבר 24). בדו"ח מחקר זה נכללים 860 משתתפים/ות שענו על כלל השאלונים בכול שש המדידות (ראו פירוט חמש המדידות בכתובת <https://bit.ly/3BMCB0o>). הנתונים למדידה השיטתית נאספו במהלך ה-22-16 לדצמבר, 2024.

כלי המחקר

בנוסף לכלי המדידה בהם השתמשנו במדידות הקודמות (ראו דו"ח מחקר קודם - מדידה 5), במדידה השיטתית הנוכחית הוספנו שני סולמות מדידה: (א) סולם ייאוש המבוסס על 5 פריטים (סולם 1-5). לדוגמא: "אני חש/ה מיואש/ת מהמצב" או "אני רואה סיכוי קטן לשינוי לטובה". טווח התשובות נע מ 1=לעיתים רחוקות מאד או בכלל לא, עד 5=לעיתים קרובות מאד. (ב) מידת הסכמה עם ארבעה ערכים ממגילת העצמאות (1=מתנגד/ת מאד, עד 5=תומך/ת במידה רבה מאד, ראו פירוט בעמוד 19).

לוח 1: מאפיינים דמוגרפיים של המשיבים במדידה השיטתית

מדידת אורך שיטית (N=860)					משתנה
קבוצה	משיבים	%	ממוצע	סטיית תקן	
18-30	118	13.7	49.13	15.43	קבוצת גיל
31-40	165	19.2			
41-50	185	21.5			
51-60	156	18.1			
61-85	236	27.4			
1. גברים	493	57.3	-	-	מגדר
2. נשים	367	42.7			
1. חילוני	445	51.8	-	-	מידת דתיות
2. מסורת	266	30.9			
3. דתי	100	11.6			
4. דתי מאד (חרדי)	49	5.7			
1. הרבה יותר נמוכה	176	20.5	2.74	1.21	הכנסה ממוצעת למשפחה, ביחס לממוצע בישראל
2. נמוכה	173	20.1			
3. ממוצע	285	33.1			
4. גבוהה	153	17.8			
5. הרבה יותר גבוהה	73	8.5			
1. יסודית	4	0.5	-	-	השכלה
2. תיכונית	162	18.8			
3. על-תיכונית	210	24.4			
4. תואר ראשון (והנדסאי)	301	35.0			
5. תואר שני ומעלה	183	21.3			
1. רווק/ה	195	22.7	-	-	מצב משפחתי
2. נשוי/אה	526	61.2			
3. גרוש/ה	84	9.7			
4. אלמן/ה	18	2.1			
5. חי/ה בזוגיות	37	4.3			
חלוקה לשלוש קבוצות. מספר (אחוז)					
1. מתנגד/ת מאד	316	36.7	מתנגדים	442 (51.4)	מידת התמיכה בממשלה
2. מתנגד/ת	126	14.7			
3. לא תומך/ת ולא מתנגד/ת	167	19.4	ניטרליים	167 (19.4)	
4. תומך/ת	151	17.6			
5. תומך/ת מאד	100	11.6	תומכים	251 (29.2)	

כלי מדידה

סולמות המדידה עבור כלל הכלים נעים בין 1-5, להוציא את סולם המדידה של חוסן לאומי שנע בין 1-6. המהימנות של כל סולמות המדידה נמצאה במדידה השישית כטובה מאד. מהימנות סולמות המדידה, כמו גם מספר הפריטים בכל אחד מסולמות המדידה, מוצגים בלוח 2.

לוח 2: מהימנות אלפא קרונבך של משתני המחקר במדידה השישית (N=860)

משתנה (סולמות מדידה)	מספר פריטים בסולם	מהימנות קרונבך אלפא
חוסן לאומי	16	$\alpha=.86$
חוסן קהילתי	10	$\alpha=.94$
חוסן אישי	10	$\alpha=.93$
מדד תקווה	5	$\alpha=.95$
תסמיני דחק	5	$\alpha=.81$
תחושות סכנה	8	$\alpha=.93$
תפיסת איומים	5	$\alpha=.81$
תחושות ייאוש	5	$\alpha=.80$
הסכמה עם ערכים ממגילת העצמאות	4	$\alpha=.86$

מהימנות α קרונבך מעל .70. נחשבת למהימנות טובה

הניתוח הסטטיסטי

בד"ח המחקר הנוכחי מוצגים שני סוגי ניתוחים, שמוצגים בעזרת גרפים:

- בדיקת ההבדלים בין ממוצעי הסולמות השונים במדגם לאורך שש המדידות (במהלך המלחמה עד כה). לשם כך ערכנו ניתוחי שונות למדידה חוזרת (Repeated measures GLM). הממוצעים מוצגים באמצעות גרפים. הבדלים מובהקים סטטיסטית מוצגים באמצעות כוכביות (ראו תמונות 1-15).
- בהתבסס על מחקרים קודמים בישראל בהם נמצא כי מידת התמיכה בממשלה קשורה בצורה מובהקת עם משתני המחקר השונים, הוחלט לבחון את הממוצעים גם בקרב המדגם המלא (ראה סעיף א) וגם בחלוקה בהתאם למשתנה זה. על מנת לחשב את ההבדלים במשתנים השונים בין שלוש קבוצות התמיכה, נבדקה החלוקה לקבוצות התמיכה בממשלה עבור כל מדידה באופן פרטני, ובוצעו ניתוחי שונות חד-גורמיים על המשתנים השונים בכל מדידה בנפרד. בשאלה המקורית לגבי רמת התמיכה בממשלה היו חמש אפשרויות תגובה, ולכן כדי לייצר את משתנה התמיכה בממשלה, כך שיכלול שלוש רמות בלבד אוחדו הרמות בקצוות. כלומר: "מתנגדים" = איחוד של כל מי שענה שהוא "1-מתנגד/ת" מאוד" או "2-מתנגד/ת" לממשלה; "ניטראליים" = משתתפים שהשיבו "3-לא תומך/ת ולא מתנגד/ת"; "תומכים" = איחוד של כל מי שענה "4-תומך/ת" ו-"5-תומך/ת מאוד". לוח 3 מציג את התפלגות המשתתפים לקבוצות התמיכה בכל אחת משש המדידות. כפי שניתן לראות בלוח 3 ההתפלגות של התמיכה בממשלה משתנה במידת מה ממדידה אחת לשנייה. משמעות הדבר שחלק מהמשתתפים שינו את עמדותיהם כלפי הממשלה בהתאם לשינויים שונים שהתרחשו במהלך התקופה. בשל הבדלים אלו בהתפלגות משתנה זה לא יהיה נכון להתייחס לחלוקה של התמיכה בממשלה לפי מדידה זו או אחרת, אלא יש להתאים את התפלגות התמיכה בממשלה לנקודת הזמן שבה היא דווחה. לכן הדרך הנכונה ביותר, להבנתנו, היא לנתח את ההבדלים בכל נקודת זמן בהתאם למידת התמיכה בממשלה באותה נקודת הזמן. כל הממצאים המוצגים בהמשך בהתאם לחלוקה לפי תמיכה בממשלה בוצעו באופן זה.

לוח 3: התפלגות מידת התמיכה בממשלה לאורך שש המדידות בקרב נבדקי המדידה השישית

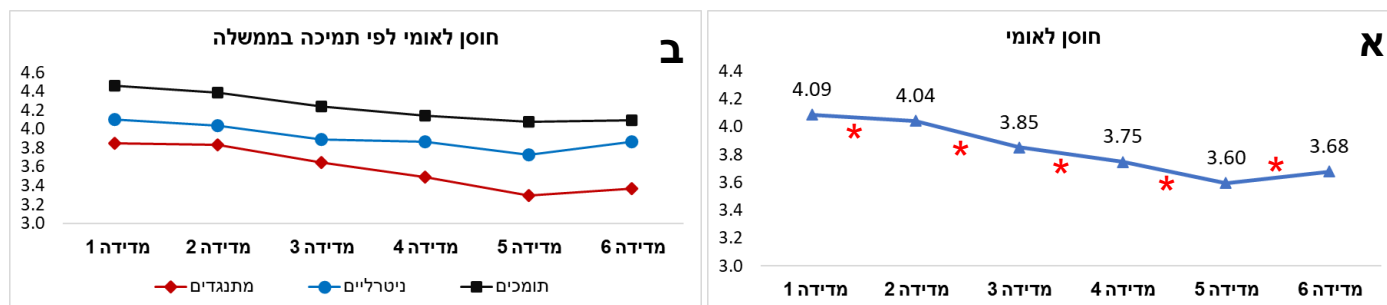
מדידה	קבוצה	משיבים	%	חלוקה לשלוש קבוצות (אחוז)
מדידה 1	1. מתנגד/ת מאד	269	31.6	מתנגדים 403 (46.9)
	2. מתנגד/ת	129	15.2	
	3. לא תומך/ת ולא מתנגד/ת	205	24.1	ניטרליים 214 (24.9)
	4. תומך/ת	158	18.6	
	5. תומך/ת מאד	89	10.5	תומכים 243 (28.2)
מדידה 2	1. מתנגד/ת מאד	265	31.2	מתנגדים 415 (48.3)
	2. מתנגד/ת	143	16.8	
	3. לא תומך/ת ולא מתנגד/ת	181	21.3	ניטרליים 189 (22.0)
	4. תומך/ת	175	20.6	
	5. תומך/ת מאד	86	10.1	תומכים 259 (29.7)
מדידה 3	1. מתנגד/ת מאד	286	33.7	מתנגדים 450 (51.9)
	2. מתנגד/ת	155	18.2	
	3. לא תומך/ת ולא מתנגד/ת	180	21.2	ניטרליים 186 (20.8)
	4. תומך/ת	149	17.5	
	5. תומך/ת מאד	80	9.4	תומכים 224 (27.3)
מדידה 4	1. מתנגד/ת מאד	276	32.5	מתנגדים 446 (51.9)
	2. מתנגד/ת	165	19.4	
	3. לא תומך/ת ולא מתנגד/ת	165	19.4	ניטרליים 179 (19.4)
	4. תומך/ת	151	17.8	
	5. תומך/ת מאד	93	10.9	תומכים 235 (28.7)
מדידה 5	1. מתנגד/ת מאד	309	36.4	מתנגדים 444 (51.6)
	2. מתנגד/ת	129	15.2	
	3. לא תומך/ת ולא מתנגד/ת	179	21.1	ניטרליים 187 (21.8)
	4. תומך/ת	149	17.5	
	5. תומך/ת מאד	84	9.9	תומכים 229 (26.6)
מדידה 6	1. מתנגד/ת מאד	314	36.9	מתנגדים 442 (51.4)
	2. מתנגד/ת	124	14.6	
	3. לא תומך/ת ולא מתנגד/ת	164	19.3	ניטרליים 167 (19.4)
	4. תומך/ת	149	17.5	
	5. תומך/ת מאד	99	11.6	תומכים 251 (29.2)

תוצאות

א. חוסן לאומי (סולם 1-6)

במחקרים שערכנו בישראל, לאורך משבר הקורונה ובמהלך משברים בטחוניים, כמו לדוגמא בסבבי לחימה קודמים ברצועת עזה, נמצא כי חוסן לאומי מורכב מארבעה תחומים (גורמים): "אמון בממשלה ובעומד בראשה", "אינטגרציה חברתית (סולידריות)", "חיבור למדינה (פטריוטיות)" ו"אמון במוסדות המדינה". שני הגורמים "האמון בממשלה ובעומד בראשה" ו"האמון במוסדות המדינה" נמצאו לעיתים קרובות במחקר כמרכיבים שהשפיעו במידה הרבה ביותר על רמת החוסן הלאומי (Kimhi et al., 2022; Kimhi & Eshel, 2019). נמצא שככל שרמת החוסן הלאומי נמוכה יותר, כך אוכלוסיית המדינה מפולגת יותר, מגלה סולידריות חברתית ברמה נמוכה יותר, מראה פחות הסכמה עם ערכי יסוד משותפים, ומאופיינת בפערים חברתיים רבים יותר, ולהיפך. חשוב לזכור שתקיפת הפתע של חמאס (באוקטובר 23) התרחשה כשברקע התנהל משבר חברתי/פוליטי חריף. משבר זה נמשך גם במהלך מלחמת "חרבות ברזל", שנמצאת עדיין בעיצומה. כפי שניתן לראות בתמונה 1א, המציגה את ממוצעי המדגם הכללי בכל שש המדידות, עולה שהחוסן הלאומי של כלל המדגם הלך וירד ממדידה אחת לבאה במשך חמשת המדידות הראשונות ואז עלה באופן מובהק במדידה

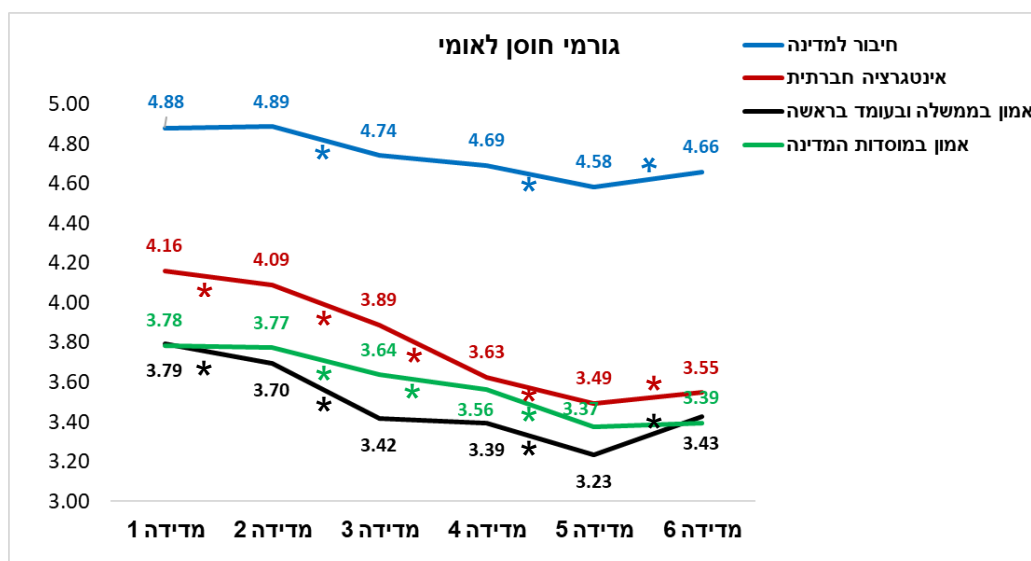
השישית. התבוננות בתמונה 1ב, המציגה את הנתונים בפילוח מידת התמיכה בממשלה בכל אחת מהמדידות, מראה שבדומה למוצע הכללי של המדגם, אכן הייתה ירידה ברמת החוסן הלאומי בקרב כל קבוצות התמיכה בממשלה במהלך חמש המדידות הראשונות והתייצבות במדידה השישית. יחד עם זאת, ניתן גם לראות שבכל אחת משש המדידות היו הבדלים גדולים ומובהקים ($p < 0.05$) ברמת החוסן בהתאם למידת התמיכה בממשלה. בכל אחת מן המדידות, תומכי הממשלה הראו את רמות החוסן הלאומי הגבוהות ביותר, אחריהם הניטרליים ולבסוף, רמת החוסן הנמוכה ביותר הוצגה על ידי מתנגדי הממשלה.

תמונה 1: א. ממוצע חוסן לאומי, של כלל המדגם, לאורך שש מדידות (סולם 1-6). * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$). ב. ממוצע חוסן לאומי, לאורך שש מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה בכל מדידה.

מרכיבי החוסן הלאומי

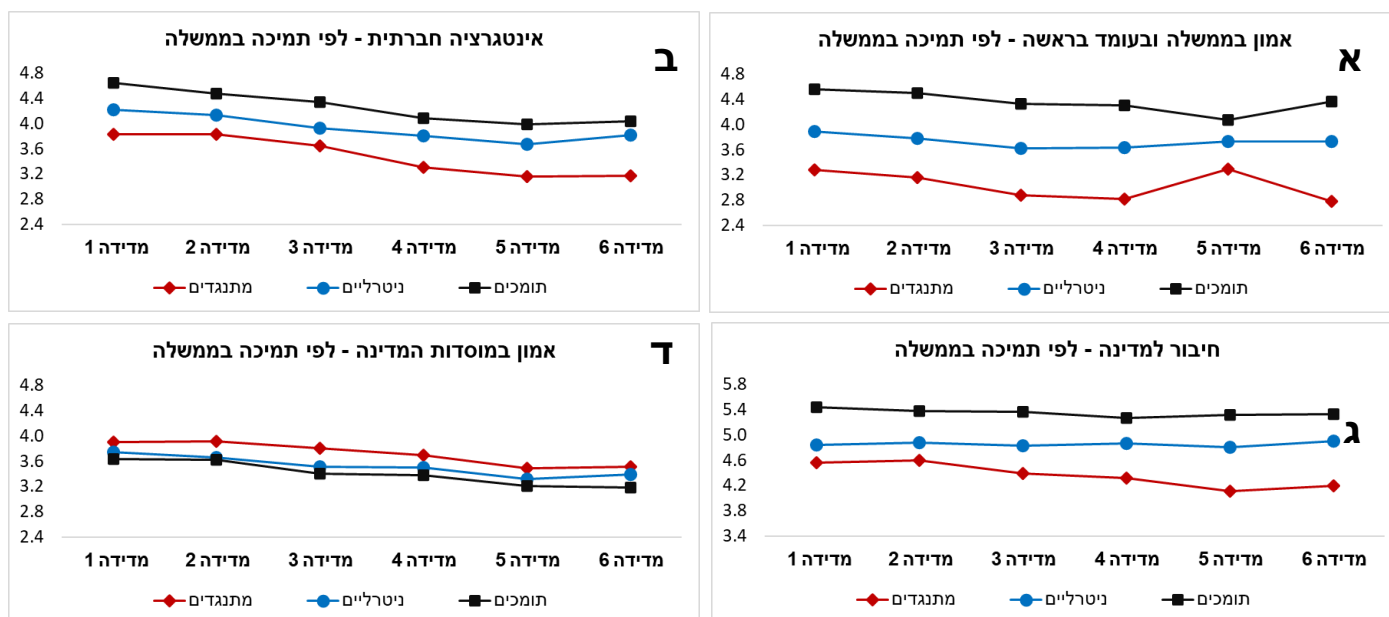
בהתבסס על "ניתוח גורמים" (שיטה סטטיסטית לצמצום מספר המשתנים שנבחנו במחקר על ידי חיפוש מגמות משותפות בקרבם), נבחנו בנפרד הגורמים השונים המרכיבים חוסן לאומי. גורם 1: "אמון בממשלה ובעומד בראשה" (סולם בן 4 שאלות, למשל: "אני מאמין/ה שממשלת ישראל תגיע להחלטות נכונות בעתות משבר"); גורם 2: "אינטגרציה חברתית או סולידריות" (סולם בן 4 שאלות, למשל: "אני אופטימי לגבי עתידה של ישראל", "היחסים החברתיים בין הקבוצות השונות בארץ הינם טובים"); גורם 3: "הזדהות עם המדינה או פטריוטיות" (סולם בן 3 שאלות, למשל: "ישראל היא ביתי ואינני מתכוון/ת לעזוב אותה"); וגורם 4: "אמון במוסדות המדינה" (סולם שכולל הבעת רמת אמון בחמישה מוסדות למשל: "מידת האמון בצה"ל, במשטרה, במשרד החינוך"). תמונה 2, המציגה את ממוצעי המדגם כולו בכל אחד מארבעת גורמי החוסן הלאומי, מראה ש: א. בכל המדידות ה"חיבור למדינה" היה הגורם בעל הרמה הגבוהה ביותר מבין ארבעת הגורמים, ואילו "האמון בממשלה ובעומד בראשה" היה הגורם בעל הרמה הנמוכה ביותר, פרט למדידה הראשונה והשישית (בהן הוא היה הנמוך ביותר אך בר השוואה לגורם 4 "אמון במוסדות המדינה"); ב. כל ארבעת הגורמים היו במגמת ירידה מתמדת ממדידה למדידה עד המדידה החמישית, אשר ברוב המקרים הייתה מובהקת. במדידה השישית נראית עלייה מובהקת בכל הגורמים, למעט הגורם של אמון במוסדות המדינה שנותר ללא שינוי מובהק לעומת המדידה החמישית; ג. הירידה התלולה ביותר, עד למדידה החמישית, בין המדידות נצפתה ב"אינטגרציה חברתית" ולאחריה ב"אמון בממשלה ובעומד בראשה".

תמונה 2: ממוצע גורמי חוסן לאומי של כלל המדגם לאורך שש המדידות. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

תמונה 3 מראה את ממוצעי גורמי החוסן הלאומי בהתאם לרמת התמיכה של המשיבים בממשלה, עבור כל מדידה ומדידה. בכל ארבעת הגורמים ובכל שש המדידות ההבדלים בין שלוש הקבוצות היו מובהקים ($p < 0.05$), פרט להבדל בין קבוצת הניטראליים לשתי הקבוצות האחרות בגורם "אמון במוסדות המדינה", אשר השתנה באופן תדיר ממדידה אחת לבאה. בגורם זה ההבדלים בין תומכי הממשלה ובין המתנגדים היו מובהקים לאורך כל שש המדידות, אבל ההבדלים ביניהן ובין קבוצת הניטראליים השתנו ממדידה אחת לאחרת. במדידה הראשונה לא היה הבדל מובהק בין הניטראליים לבין שתי הקבוצות האחרות. בארבע המדידות בין מדידה שתיים למדידה חמש לא היה הבדל מובהק בין הניטראליים ותומכי הממשלה, אך היה הבדל מובהק בינם ובין מתנגדי הממשלה. במדידה השישית שוב נמצא הבדל מובהק בין קבוצה זו לבין שתי הקבוצות האחרות.

בנוסף, ניתן להבחין בממצאים הבאים: א. ההבדל הגדול ביותר בין הקבוצות בא לידי ביטוי ב"אמון בממשלה ובעומד בראשה", בו הפערים בין הקבוצות היו גדולים לאורך כל המדידות פרט להצטמצמות יחידה במדידה החמישית. הבאים אחריו, לפי הסדר, הם "חיבור למדינה", שמראה פערים שהולכים ומתרחבים במדידות האחרונות, "אינטגרציה חברתית", ולבסוף "אמון במוסדות המדינה", שבו לא תמיד היו הבדלים מובהקים וכאשר היו הבדלים מובהקים בין הקבוצות הם היו קטנים יחסית. ב. בשלושת הגורמים "אמון בממשלה ובעומד בראשה", "אינטגרציה חברתית" ו"חיבור למדינה" תומכי הממשלה הראו את רמת החוסן הגבוהה ביותר, לאחריהם קבוצת הניטראליים, ואילו רמת החוסן הנמוכה ביותר דווחה על ידי מתנגדי הממשלה. לעומת זאת, בגורם "אמון במוסדות המדינה" הסדר ההפך; המתנגדים לממשלה הציגו את רמת החוסן הגבוהה ביותר, לאחריהם הניטראליים ואילו רמת החוסן הנמוכה ביותר הוצגה על ידי תומכי הממשלה; ג. בעוד שבשלושת הגורמים "אמון בממשלה ובעומד בראשה", "אינטגרציה חברתית" ו"חיבור למדינה" ניתן לראות שהפערים בין הקבוצות הלך וגדל עם התקדמות המדידות, ההיפך הוא הנכון לגבי גורם "אמון במוסדות המדינה" שבו נראה שהפערים בין הקבוצות, שלא היה גדול מלכתחילה, הלך והצטמצם אף יותר לאורך כל שש המדידות.

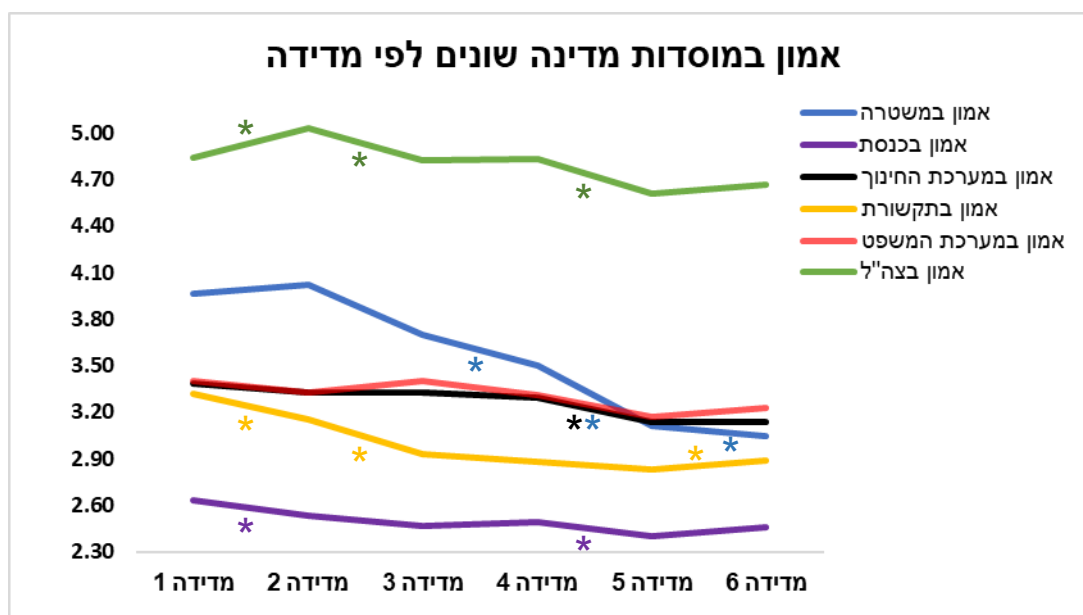

תמונה 3: ממוצע גורמי חוסן לאומי בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה בכל אחת מהמדדות, לאורך שש המדידות: א. גורם 1 – אמון בממשלה ובעומד בראשה; ב. גורם 2 – אינטגרציה חברתית; ג. גורם 3 – חיבור למדינה; ד. גורם 4 – אמון במוסדות המדינה.

לאור הממצא השונה ביחס לגורם "אמון במוסדות המדינה" לעומת שאר הגורמים (היפוך הסדר בין הקבוצות וכן הצטמצמות הפערים עם המדידות בניגוד להרחבת הפער בגורמים האחרים) הוחלט לבחון יותר לעומק גורם זה. בדיקה זו בוצעה באמצעות ניתוח נפרד עבור כל אחד מששת מוסדות המדינה שנבדקו בסולם. לפיכך, בוצע ניתוח שונות עם מדידות חוזרות (Repeated measures GLM) של ההבדלים בין המדידות עבור כל אחד ממוסדות המדינה השונים בנפרד לאורך שש המדידות (תמונה 4). על פי ממצאים אלו ניתן לראות ש:

א. בכל המדידות רמת האמון בצבא הייתה הגבוהה ביותר, עם ממוצעים של מעל 4.6 בכל המדידות, אשר מעידים על רמת אמון גבוהה; ב. בכל המדידות רמת האמון בכנסת הייתה הנמוכה ביותר עם ממוצעים מתחת ל-2.7 המעידים על רמת אמון נמוכה; ג. באופן השוואתי, עד המדידה הרביעית, רמת האמון הגבוהה ביותר הייתה בצה"ל ואחריו עם פער גדול ומשמעותי במשטרה; לאחר מכן, וללא הבדל ביניהן, במערכת המשפט ובמערכת החינוך, לאחר מכן בתקשורת ולבסוף בכנסת; ד. במדידה החמישית רמת האמון במשטרה, שירדה באופן תלול ממדידה אחת לשנייה, ירדה עוד יותר והשתוותה לרמות האמון במערכת המשפט ובמערכת החינוך. במדידה השישית ניתן לראות שינוי מגמות באמון בשלושת המוסדות הללו – האמון במערכת המשפט עלה מעט בעוד האמון במערכת החינוך נותר ללא שינוי והאמון במשטרה ירד עוד ואפילו באופן סטטיסטית. כתוצאה משינויים אלו במדידה השישית המוסד השני ברמת האמון כלפיו אחרי צה"ל היה מערכת המשפט, אחריה מערכת החינוך ואילו האמון במשטרה, ירד מהמקום השני (אחרי צה"ל) שתי מדידות קודם לכן, למקום הרביעי. ד. פרט לעליה מובהקת באמון בצה"ל מן המדידה הראשונה לשנייה ובתקשורת מהמדידה החמישית לשישית, בשאר המדידות ניתן לראות בעיקר ירידות (לעיתים קרובות מובהקות; $p < 0.05$). ובכל זאת ישנם מקרים שבהם ניכרת עלייה קטנה, אך לא מובהקת, ברמת האמון במוסד כלשהו ממדידה אחת לבאה וניתן לראות זאת בעיקר במדידה השישית; ה. כאשר מסתכלים על הפער בין מדידה ראשונה למדידה השישית, ניתן להתרשם מכך שהירידה המשמעותית ביותר הייתה עבור המשטרה (הממוצע ירד ב-0.92 בין מדידה 1 למדידה 6), לאחר מכן עבור התקשורת (הממוצע ירד ב-0.43 בין מדידה 1 למדידה 6, אך רוב הירידה הייתה בשלוש המדידות הראשונות), ולאחר מכן האמון במערכת החינוך (הממוצע ירד ב-0.25 בין מדידה 1 למדידה 6). בשאר המוסדות

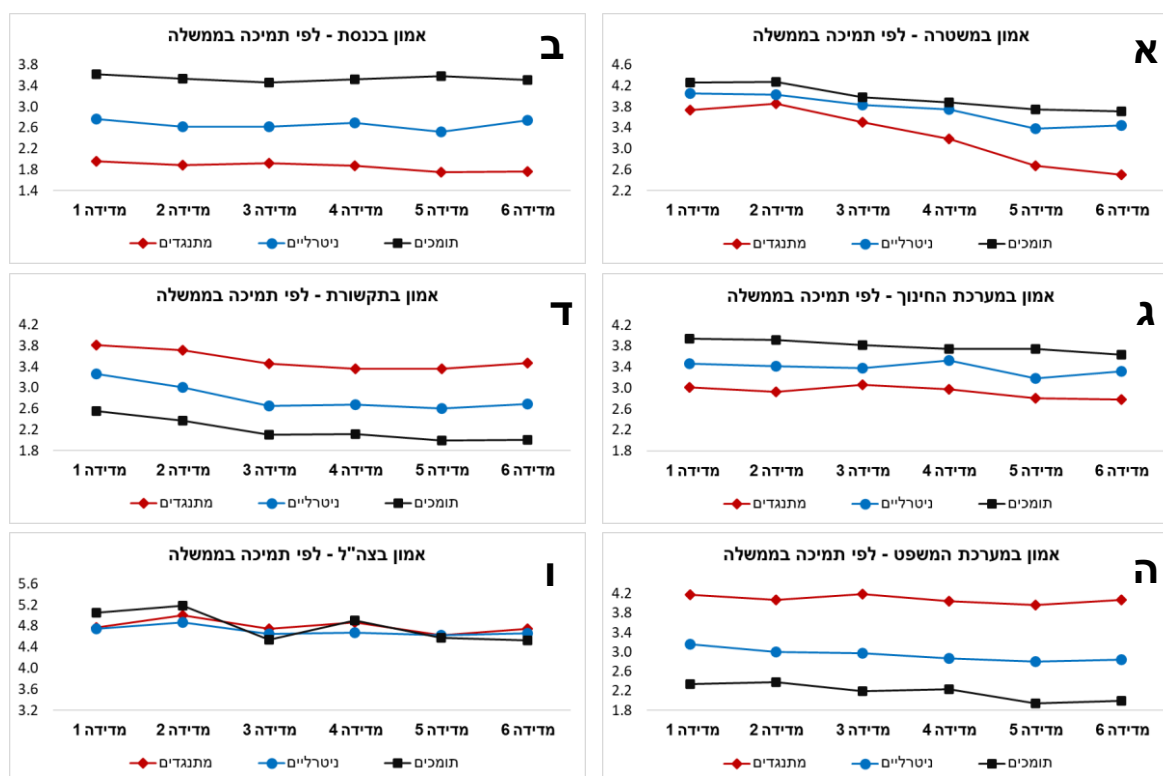
הייתה ירידה כללית אבל פחות תלולה (עבור צה"ל ומערכת המשפט הממוצע ירד ב-0.18, עבור הכנסת הוא ירד ב-0.17 בין מדידה 1 למדידה 6).

תמונה 4: ממוצע האמון במוסדות שנבחנו במחקר, מעבר לכלל המדגם, לאורך שש המדידות. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

בנוסף, בחנו גם את ההבדלים בין שלוש קבוצות התמיכה בממשלה, בכל מדידה ומדידה, בהקשר לאמון בששת המוסדות. תמונה 5 מציגה גרפים עבור כלל המוסדות שנבחנו, ובה ניתן לראות מספר ממצאים:

א. ההבדל הקטן ביותר, אם כי בחלק מהמקרים הוא היה מובהק, בין הקבוצות השונות של התמיכה בממשלה היה במשתנה של רמת האמון בצה"ל. כמו כן יש לשים לב לכך שרמת האמון בצה"ל הייתה גבוהה יחסית אצל כולם, לאורך כל המדידות (מעל 4.6 בכל המדידות ועבור כל קבוצות התמיכה). ב. רמת האמון במשטרה, שהייתה גבוהה יחסית בתחילת המדידות (ובכל זאת עם הבדל מובהק בין קבוצת המתנגדים לממשלה לשתי הקבוצות האחרות במדידה הראשונה והשלישית ובין התומכים למתנגדים במדידה השנייה), ירדה אצל כל הקבוצות וגם צברה פערים שהולכים וגדלים בין הקבוצות בהמשך המדידות. ניתן לראות שההבדל הגדול נוצר בעיקר בין קבוצת המתנגדים לממשלה, שהאמון שלה במשטרה פחת במידה הגדולה ביותר, לעומת שתי הקבוצות האחרות במדידות החמישית והשישית. ג. בשאר המוסדות – כנסת, מערכת החינוך, התקשורת ומערכת המשפט – ההבדלים בין הקבוצות גדולים ויציבים יחסית לאורך כל שש המדידות. בכל המוסדות הללו ההבדלים היו מובהקים בכל המדידות ($p < 0.05$), פרט לאי ההבדל בין קבוצת הניטרליים לתומכים באמון במערכת החינוך במדידה הרביעית. ד. בעוד שתומכי הממשלה נותנים אמון גבוה יותר במשטרה, במערכת החינוך ובכנסת לעומת המתנגדים לה, תמונה הפוכה מתגלית לגבי האמון במערכת המשפט ובתקשורת, שבהן המתנגדים נותנים יותר אמון מהתומכים (הניטרליים באמצע בכל המקרים). ה. הפער המשמעותי ביותר בין הקבוצות נצפה באמון במערכת המשפט (עם ממוצע הבדל של 1.9 לכל אורך שש המדידות בין התומכים מתנגדים) ולאחר מכן באמון בכנסת (עם ממוצע הבדל של 1.7 לכל אורך שש בין התומכים מתנגדים).

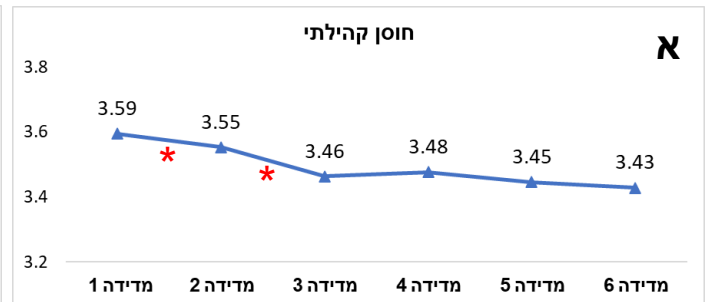
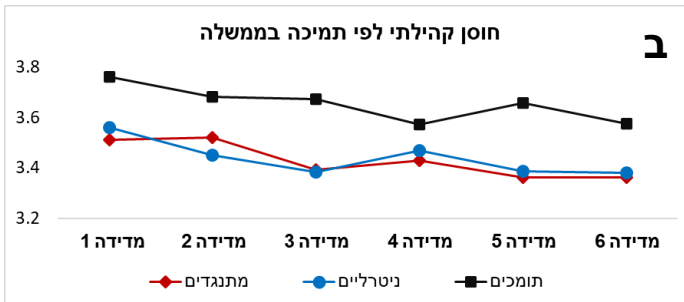
תמונה 5: ממוצע האמון במוסדות שנבחנו במחקר, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה בכל מדדה, לאורך שש המדידות: א. אמון במשטרה; ב. אמון בכנסת; ג. אמון במערכת החינוך; ד. אמון בתקשורת; ה. אמון במערכת המשפט; ו. אמון בצה"ל.

ב. חוסן קהילתי (סולם 1-5)

חוסן קהילתי מתייחס ליכולתה של קהילה מקומית להתאושש מאירוע קשה/אסון/מלחמה ולחזור מהר ככל האפשר לחיי יום יום. מושג הקהילה מתייחס ליישוב שכפוף לרשות מוניציפלית אחת. מחקרים בישראל הצביעו על חמישה מרכיבי חוסן קהילתי: מנהיגות הקהילה, יעילות קולקטיבית, מוכנות לשעת חירום, קשר למקום ואמון חברתי (Kimhi et al., 2020). במחקר הנוכחי נמדד החוסן הקהילתי בעזרת שאלון הכולל 10 פרטים (Leykin et al., 2013). פריט לדוגמא: "עד כמה את/ה מסכים עם ההיגד: הרשות המוניציפלית (העירייה / המועצה / המזכירות) ביישוב שלי מתפקדת כראוי". טווח סולם התשובות נע בין 1 = 'כלל לא מסכים' עד 5 = 'מסכים במידה רבה מאוד'.

תמונה 6א, המציגה את החוסן הקהילתי לאורך שש המדידות בקרב כלל המדגם, מראה שהחוסן הקהילתי הממוצע ירד באופן מובהק מהמדידה הראשונה לשנייה ומהשנייה לשלישית ($p < 0.05$). בהמשך נצפתה עליה קלה, ולא מובהקת במדידה הרביעית ואז ירידות קלות ולא מובהקות, במדידות החמישית והשישית. בנוסף, כפי שניתן לראות בתמונה 6ב, המציגה את הנתונים בהתאם לרמת התמיכה בממשלה בכל מדדה, לאורך שש המדידות נצפו שינויים. בכל המדידות אמנם נצפה הבדל מובהק ($p < 0.05$) בין תומכי הממשלה ובין שתי הקבוצות האחרות (פרט למדידה 4 שבה ההבדל בין התומכים לניטרליים לא היה מובהק), אבל היו שינויים בהבדלים בין הניטרליים ומתנגדי הממשלה לאורך שש המדידות. נמצאו הבדלים מובהקים בין הניטרליים למתנגדים ברמת החוסן הלאומי בשתי המדידות הראשונות, אבל כיוון ההבדל השתנה. במדידה הראשונה הניטרליים הראו רמת חוסן גבוהה יותר מאשר המתנגדים ואילו במדידה השנייה נמצא אפקט הפוך. מהמדידה השלישית ואילך לא נמצאו הבדלים בין המתנגדים לניטרליים. עוד ניתן לראות בתמונה 6ב שהפער בין התומכים

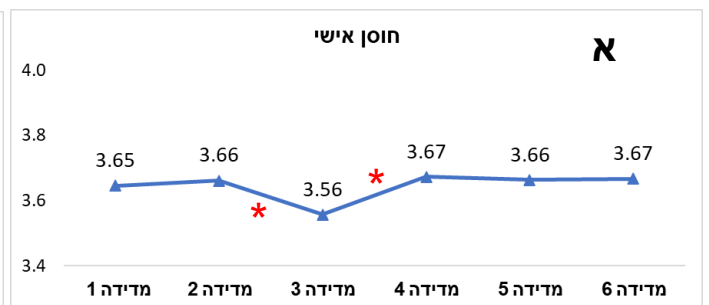
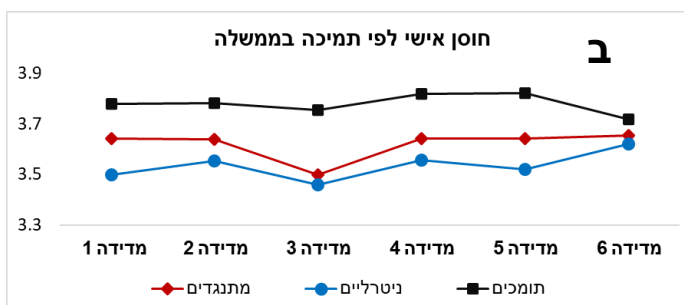
ובין שתי הקבוצות האחרות, שהצטמצם במדידה הרביעית התרחב במדידה בחזרה במדידה החמישית, ושוב הצטמצם במדידה השישית, בעיקר בגלל הירידה התלולה בחוסן הקהילתי של תומכי הממשלה במדידה זו.

תמונה 6: א. ממוצע חוסן קהילתי של כלל המדגם לאורך שש מדידות (סולם 1-5). * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$). ב. ממוצע חוסן קהילתי, לאורך שש מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה בכל מדידה.

ג. חוסן אישי (סולם 1-5)

חוסן אישי מתייחס ליכולתו של אדם (פרט) להתמודד בהצלחה עם משבר או אסון מכל סוג ולאחר מכן להתאושש ולחזור לתפקוד ברמה דומה לזו שלפני המשבר, במהירות האפשרית. מחקרים בנושא חוסן אישי מראים כי עד כשנתיים לאחר אסון עדיין נצפים שינויים בתפקוד של אדם או בתסמיני הדחק שלו (Kuntz, 2021). במחקר הנוכחי נמדד החוסן האישי בהסתמך על שאלון בן 10 פריטים (Connor & Davidson, 2003). טווח התשובות נע מ-0='לא נכון בכלל' עד 4='נכון כמעט כל הזמן'. לצורך עיבוד הנתונים והשוואתם למדדים הנוספים שנבדקו, שונה הסולם ל-1-5. כפי שניתן לראות בתמונה 7א, החוסן האישי של המדגם ירד באופן מובהק בין המדידה השנייה לשלישית ולאחר מכן עלה בחזרה לרמתו הקודמת (של המדידה הראשונה והשנייה) במדידה הרביעית ומאז נותר ללא שינוי משמעותי. בתמונה 7ב ניתן לראות את הנתונים בהתאם לרמת התמיכה בממשלה, בכל מדידה. הממצאים מראים הבדלים בין הקבוצות ברמות החוסן האישי בכל המדידות, פרט למדידה השישית שבה לא היו כלל הבדלים מובהקים בין כל שלוש הקבוצות, כלומר במדידה זו נראה שהחוסן האישי התכנס לרמה אחידה יחסית. רמת החוסן האישי הייתה הגבוהה ביותר, באופן מובהק, בכל חמש המדידות הראשונות בקרב תומכי הממשלה לעומת שתי הקבוצות האחרות. אחריהם היו המתנגדים לממשלה, שרמת החוסן האישי שלהם הייתה לרוב גבוהה יותר באופן מובהק בהשוואה לניטרליים, פרט למדידה השלישית שבה לא היו הבדלים מובהקים בין שתי קבוצות אלו.

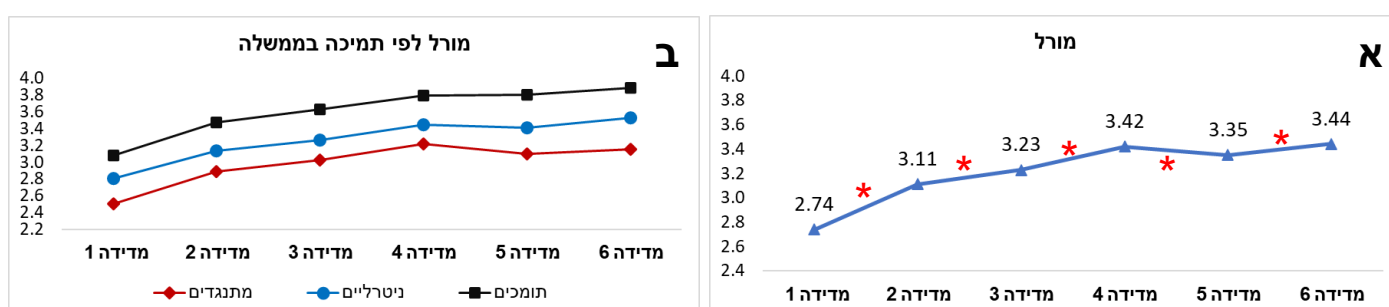

תמונה 7: א. ממוצע חוסן אישי של כלל המדגם לאורך שש מדידות (סולם 1-5). * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$). ב. ממוצע חוסן אישי, לאורך שש מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה בכל מדידה.

מדדי התמודדות

מורל (סולם 1-5)

מורל מתייחס למצב הרוח העכשווי של הפרט. במדידות הרביעית והחמישית נעשה שימוש בסולם מורל מורחב שהיו בו ארבע שאלות, אך במדידה השישית, סולם זה קוצר חזרה לשאלה בודדת על רמת המורל האישי (כפי שנמדד במדידות 1-3). לאור זאת, לצורך השוואה בין שש המדידות נעשה שימוש בפרטי האחד שנשאל בכל המדידות: "דרג את מצב הרוח שלך בימים אלה". טווח הסולם נע מ-1='מורל נמוך ביותר' עד 5='מורל גבוה מאוד'. כפי שניתן לראות בתמונה 8 המורל עלה בהתמדה ובאופן מובהק ממדידה אחת לבאה עד המדידה הרביעית. במדידה החמישית הוא ירד מעט אך באופן מובהק, ובמדידה השישית המורל עלה מעט בחזרה ובאופן מובהק סטטיסטית ($p < 0.05$). תמונה 8 מציגה את ממוצע המורל לפי מידת התמיכה בממשלה בכל מדידה. ניתן לראות שבכל המדידות תומכי הממשלה הביעו את רמת המורל הגבוהה ביותר, אחריהם הניטרליים ולבסוף המתנגדים. ההבדלים בין כל שלוש הקבוצות היו מובהקים בכל שש המדידות ($p < 0.05$).

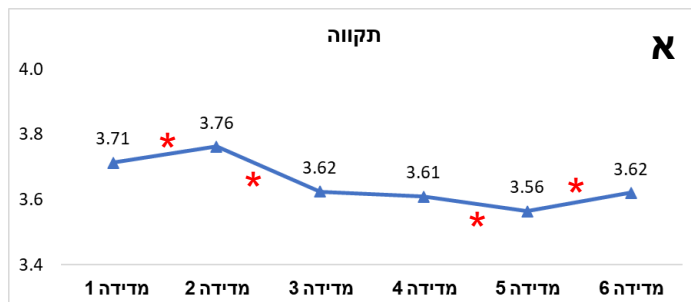
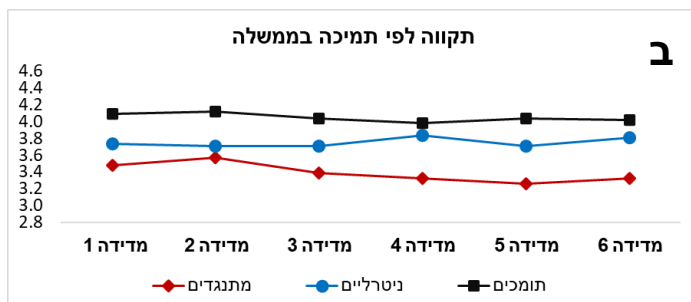

תמונה 8: א. ממוצע מורל של כלל המדגם לאורך שש מדידות (סולם 1-5). * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$). ב. ממוצע מורל, לאורך שש מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה.

ה. תקווה (Jarymowicz & Bar-Tal, 2006; Kimhi et al., 2020;)

תקווה מתייחסת לציפייה לעתיד טוב יותר, כלומר, מצופה שיפור במצב בהמשך הדרך. מעבר להגדרות השונות בספרות המקצועית, נמצא כי לתקווה חשיבות רבה בהתמודדות עם קשיים וסבל. כמו כן, מדד תקווה גבוה יותר מצביע על גישה אופטימית יותר לחיים. הסולם כולל חמישה פריטים, לדוגמא: "משפחתי תצא מחוזקת מהמשבר הנוכחי". טווח הסולם נע מ-1='תקווה מועטה מאוד' עד 5='תקווה רבה מאוד'. מחקרים שערכנו בישראל במהלך משבר הקורונה ומשברים ביטחוניים קודמים הראו שהתקווה היוותה את המנבא הטוב ביותר של חוסן לאומי.

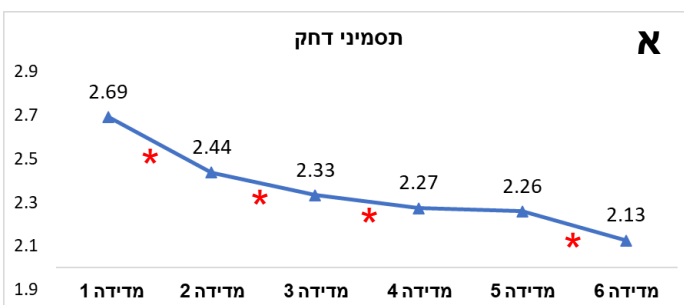
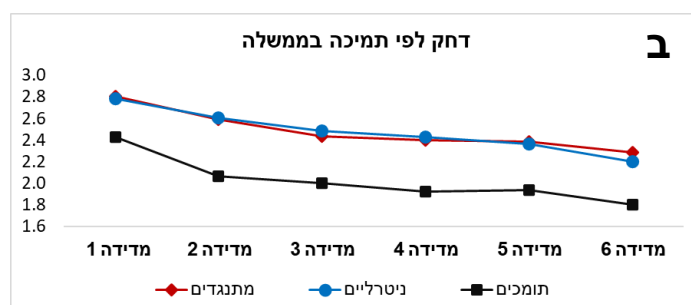
תמונה 9 מציגה את השוואת ממוצע התקווה לאורך שש המדידות ומראה שרמת התקווה תנודתית למדי במהלך המדידות השונות. רמת התקווה עלתה בצורה מובהקת במדידה השנייה, ירדה במידה מובהקת במדידה השלישית נשארה ללא שינוי במדידה הרביעית, ולאחר מכן ירדה באופן מובהק במדידה החמישית ועלתה שוב באופן מובהק במדידה השישית. ממצאים אלו מציעים שאנשים משנים את רמת התקווה שלהם בהתאם להתפתחויות שמתרחשות במציאות. תמונה 9 מציגה את התקווה בהתאם לרמת התמיכה בממשלה בכל מדידה. ניתן לראות שבכל המדידות התקווה גבוהה יותר אצל תומכי הממשלה לעומת שתי הקבוצות האחרות. רמת התקווה בקרב הניטרליים הייתה גבוהה יותר מאשר בקרב המתנגדים בכל המדידות. כל ההבדלים בין הקבוצות פרט להבדל בין המתנגדים לניטרליים במדידה השנייה, ובין תומכי הממשלה לניטרליים במדידה הרביעית, היו מובהקים ($p < 0.05$).

תמונה 9: א. ממוצע תקווה של כלל המדגם לאורך שש מדידות (סולם 1-5). * - הבדלים מובהקים בין מדידות (p<0.05). ב. ממוצע תקווה, לאורך שש מדידות בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה בכל מדידה.

ו. תסמיני דחק (דיכאון וחרדה - סולם 1-5)

תסמיני דחק (המורכבים מתסמיני חרדה ודיכאון) מהווים את אחד המדדים השכיחים ביותר לבחינת התגובה האנושית למצבי לחץ. מדידת תסמיני הדחק נעשתה באמצעות גרסה מקוצרת של שאלון מקובל בתחום (BSI, Derogatis & Savitz, 2000). השאלון הורכב מ-8 פריטים הכוללים תיאור של תסמיני דחק שונים ומלווים בשאלה עד כמה האדם סובל מהם בחודש האחרון. טווח הסולם נע מ-1='בכלל לא' עד 5='במידה רבה מאוד'. כפי שניתן לראות בתמונה 10, רמת הדחק הלכה וירדה ככל שהתקדם הזמן מתחילת המלחמה. ברוב המקרים ההבדל בין כל שתי מדידות סמוכות היה מובהק (p<0.05), פרט לירידה הלא מובהקת בין המדידה הרביעית והחמישית. תמונה 10 מציגה את הדחק בפילוח של רמות התמיכה בממשלה בכל מדידה. ניתן לראות שבכל המדידות לא היה הבדל ברמת הדחק בין קבוצת מתנגדי הממשלה לקבוצת הניטרליים. שתי הקבוצות הללו הראו רמות דחק גבוהות יותר באופן מובהק בהשוואה לרמות הדחק של תומכי הממשלה, שהיו נמוכות יותר באופן מובהק בכל שש המדידות (p<0.05).

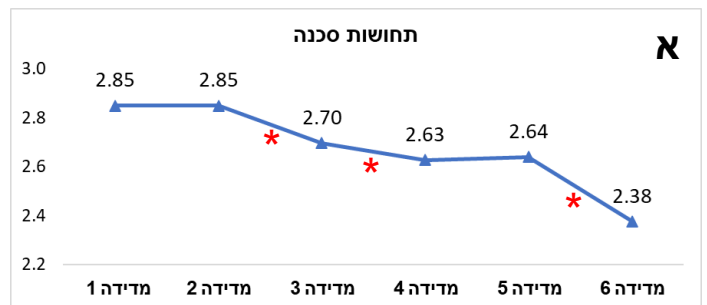
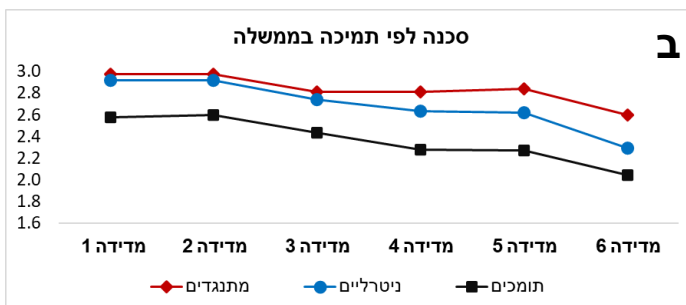
תמונה 10: א. ממוצע תסמיני דחק של כלל המדגם לאורך שש מדידות (סולם 1-5). * - הבדלים מובהקים בין מדידות (p<0.05). ב. ממוצע תסמיני דחק, לאורך שש מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה בכל מדידה.

ז. תחושות סכנה (סולם 1-5)

תחושות סכנה מהוות מדד שלילי להתמודדות. תפיסת תחושת סכנה מהווה אינדיקציה למידה שבה הפרט חש סכנה לחייו, למשפחתו ולחבריו הקרובים כתוצאה מתפיסת איומים (חיצוניים ופנימיים כאחד). מחקרים מצביעים על כך שבאותה סיטואציה ותחת איומים דומים, אנשים יחושו רמות שונות של סכנה. במחקר הנוכחי נבדקו תחושות סכנה בהסתמך על שאלון קיים (Solomon & Prager, 1992) הכולל 7 פריטים, לדוגמא: "באיזו מידה את/ה מרגיש/ה שהחיים שלך בסכנה?". טווח הסולם למענה על השאלון נע מ-1='בכלל לא' עד 5='במידה רבה מאוד'. על מנת לבחון שני משתנים חדשים שנראו רלוונטיים וחשובים ("יאוש" ו"הסכמה עם ערכי מגילת

העצמאות") במדידה השישית השתמשו בסולם תחושות סכנה מצומצם יותר מאשר בחלק מהמדידות הקודמות. נעשה שימוש בחמישה פריטים בלבד (ירדו הפריטים הבאים, ששימשו אותנו במדידות קודמות: "באיזו מידה את/ה חושש/ת שתתקשה/תתקשי להסתגל מבחינה כלכלית, בעקבות המלחמה הנוכחית?" ו"באיזו מידה את/ה חושש/ת להשאיר השקעות או חסכונות בישראל בעקבות המלחמה הנוכחית?"). לאור זאת, ההשוואות שניתן לראות בגרפים מטה מתחשבות במוצעים של חמשת השאלות שאכן חזרו בכל המדידות: באיזו מידה את/ה חושש/מרגיש ש: "החיים שלך בסכנה", "מדינת ישראל בסכנה קיומית", "בני משפחתך או היקרים לך נמצאים בסכנה", "המלחמה תתפשט (או תוחמר) לחזית/ות נוספות", "קריסת המשטר הדמוקרטי בישראל בעקבות המלחמה הנוכחית".

כפי שניתן לראות בתמונה 11א מדד תחושות הסכנה נמצא במגמת ירידה מתמדת, לעיתים קרובות מובהקת סטטיסטית (פרט לחוסר ההבדל בין המדידה הראשונה לשנייה ובין הרביעית לחמישית). תמונה 11ב מציגה את רמות תחושות הסכנה בפילוח של קבוצות התמיכה בממשלה בכל מדידה. ניתן לראות שבמדידות 1-3 לא היו הבדלים מובהקים ברמות של תחושת הסכנה בין המתנגדים לממשלה ובין הניטרליים, אבל היה הבדל מובהק ביניהם ובין קבוצת התומכים, שהפגינו רמות תחושות סכנה נמוכות יותר. בהמשך, במדידות 4-6 הפער בין הקבוצות הלך וגדל ונעשה מובהק בין כל שלוש הקבוצות, כאשר קבוצת תומכי הממשלה דיווחו על רמות נמוכות יותר של תחושות סכנה, לאחריהם קבוצת הניטרליים ולבסוף, את הרמות הגבוהות ביותר של תחושות סכנה דיווחו המתנגדים ($p < 0.05$). יחד עם זאת, חשוב לציין שהירידה המשמעותית בתחושות הסכנה שנצפתה בכל המדגם במדידה השישית, לא נובעת באופן ספציפי מקבוצה אחת של רמת תמיכה בממשלה, אלא שכל הקבוצות דיווחו על תחושות סכנה מופחתות לעומת המדידות שקדמו לה.

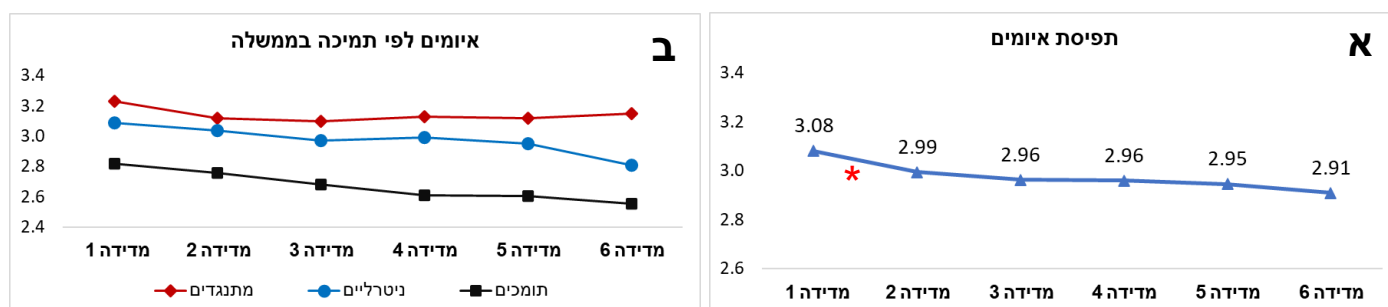
תמונה 11: א. ממוצע תחושות סכנה של כלל המדגם לאורך שש מדידות (סולם 1-5). * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$). ב. ממוצע תחושות סכנה, לאורך שש מדידות, בחלוקה לשלוש קבוצות על פי מידת התמיכה בממשלה בכל מדידה.

ה. תפיסת איומים (סולם 1-5)

מחקרים מראים כי גם כאשר מדובר באיום חיצוני ידוע, התפיסה של אנשים את האיום שונה מאדם לאדם; לאור זאת, ככל שהפרט תופס את האיום כחמור יותר, הדבר מעיד על התמודדות פחות טובה. במחקר הנוכחי נבדקה התפיסה ביחס לשמונה איומים שונים (כדוגמת איום כלכלי, איום בריאותי, מלחמה מול איראן ושלוחותיה, מלחמה מול חיזבאללה בצפון, ועוד). טווח הסולם נע בין 1= 'כלל לא מאיים' ועד 5= 'מאיים במידה רבה מאוד'. בשל קיצור השאלון במדידה השישית, הורדנו חלק מהשאלות הפרטניות לגבי איומי הביטחון והכנסנו שאלה כלליות יותר שנוסחה "האיום הביטחוני". כמו כן ירדו עוד שתי שאלות לגבי איומים שנשאלו במדידות קודמות ("משבר האקלים הגלובאלי" ו"רעידת אדמה"). לפיכך, על מנת לאפשר השוואה נכונה בין כל המדידות שבוצעו עד כה, הושווה ממוצע המדידה השישית לממוצעי מדידות קודמות שמהם הורדנו את השאלות הנוספות שלא נבדקו במדידה השישית. כדי שנוכל בכל זאת לבחון את הנושא של האיום הבטחוני, השאלות הפרטניות על האיומים הביטחוניים (שלא היו תמיד זהות במדידות השונות, מפני שהשתנו בהתאם

למפת האיומים על מדינת ישראל, שהשתנתה אף היא לאורך המלחמה) הושארו בחישוב הממוצעים של המדידות הקודמות. לפיכך, חשוב לזכור שבשל השונות הקטנה בניסוח השאלות הפרטניות של סולם האיומים, ישנה היתכנות כלשהי שחלק מהפערים בין המדידות נובעים משינוי קל זה ולא דווקא מתפיסת איומים משתנה. האיומים שנבחנו: המצב הכלכלי, האיום הבריאותי, האיום הבטחוני, המצב הפוליטי בישראל, והאלימות בתוך החברה הישראלית.

תמונה 12 א מצביעה על כך שתפיסת האיומים הראתה ירידה מובהקת ($p < 0.05$) בין המדידה הראשונה והשנייה ואילו בהמשך המדידות נראית מגמה עקבית של ירידה קלה אך לא מובהקת. תמונה 12 ב מציגה את ממוצעי האיומים בהתאם לפילוח לפי רמות התמיכה בממשלה. במדידה הראשונה ולאחר מכן במדידה החמישית והשישית נמצאו הבדלים מובהקים בין כל שלוש הקבוצות, כאשר מתנגדי הממשלה דיווחו על תפיסת האיומים המשמעותית ביותר, אחריהם הניטרליים ולבסוף תומכי הממשלה אשר דיווחו על תפיסת האיומים הנמוכה ביותר. בין המדידות השנייה והרביעית נמצא הבדל מובהק רק בין קבוצת התומכים ושתי הקבוצות האחרות שהציגו רמות גבוהות יותר של איומים, ללא הבדלים מובהקים ביניהן. בנוסף, תמונה 12 ב מראה שבמדידה השישית מסתמנת מגמה של שינוי שבה קבוצת הניטרליים יורדת ברמת האיומים הנתפסים בעוד קבוצת מתנגדי הממשלה עולה בתפיסת האיומים ולכן הפערים בין הקבוצות הולכים וגדלים.

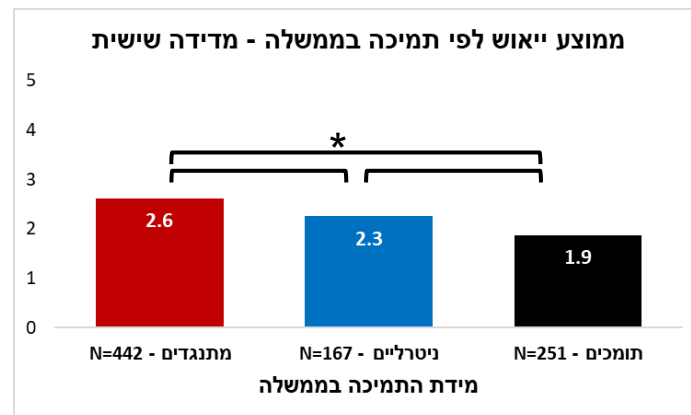
תמונה 12: א. ממוצע תפיסת איומים של כלל המדגם (סולם 1-5). * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$). ב. ממוצע תפיסת איומים, לאורך שש מדידות, בחלוקה לשלוש התמיכה בממשלה בכל מדידה.

ט. תחושות ייאוש (סולם 1-5, לא נמדד במדידות קודמות)

במדידה השישית הכנסנו לראשונה סולם חדש למדידת ייאוש. אמנם לכאורה אפשר לחשוב שייאוש הוא "ההיפך מתקווה", אשר נמדדה על ידינו בכלל המדידות, אבל מחקרים קודמים מראים שלמרות שאכן יש מתאם שלילי כלשהו בין ייאוש לתקווה, אלו אינם מבנים זהים (Graham 2024). עיון בלוח 4 מראה ש-56% מהנבדקים במדידה השישית דיווחו על תחושות ייאוש שהם חשים כמחצית מהזמן או יותר, בעוד ש-44% דיווחו על תחושות ייאוש שנחות רק במידה מעטה או מעטה מאד. יש לציין כי בהתאם להערכה המוקדמת שלנו, המתאם בין ממוצע סולם תחושות הייאוש וממוצע סולם התקווה אכן היה שלילי ומובהק ($R = -0.551$, $p < 0.0001$) אך גודלו בינוני בלבד, ולכן מהווה חיזוק להנחה ששני המשתנים הללו אינם חופפים בצורה מלאה ומייצגים, כפי שסברנו, מבנים שונים. תמונה 13 מציגה את ממוצע סולם הייאוש בהתפלגות לפי התמיכה בממשלה במדידה השישית. ניתן לראות שנבדקים המתנגדים לממשלה דיווחו על תחושות ייאוש לעיתים יותר קרובות לעומת נבדקים ניטרליים בעמדתם כלפי הממשלה, ואלו הביעו ייאוש לעיתים קרובות יותר בהשוואה לנבדקים התומכים בממשלה. כל ההבדלים היו מובהקים ($p < 0.05$).

לוח 4: התפלגות וממוצע של תחושות ייאוש במדידה השישית

מדגם (N=860)		(סולם 1-5)	תחושות ייאוש (5 שאלות)
%	משיבים		
44.0	378	2-1	בכלל לא ולעיתים רחוקות
38.1	328	2.01-3	כמחצית מהזמן
15.0	129	3.01-4	לעיתים קרובות
2.9	25	4.01-5	לעיתים קרובות מאוד
2.33			ממוצע סולם
0.87			סטיית תקן

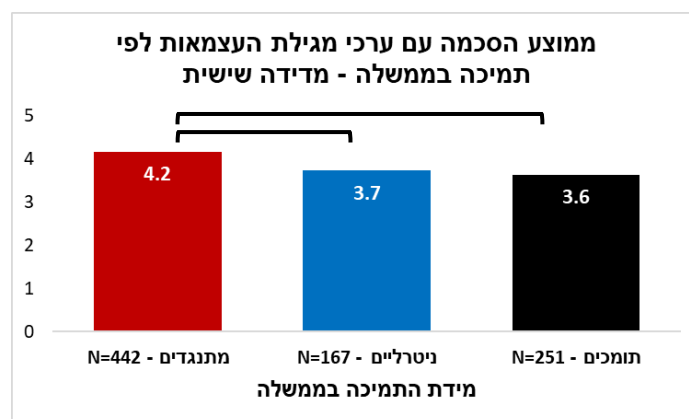
תמונה 13: ממוצע סולם ייאוש (סולם 1-5) במדידה שישית בחלוקה לשלוש התמיכה בממשלה. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

י. הסכמה עם ערכים ממגילת העצמאות (סולם 1-5)

בשאלון המדידה השישית הוכנס סולם חדש שבחן את מידת ההסכמה של הנבדקים עם ארבעה היגדים שמהווים ערכים הלקוחים מתוך מגילת העצמאות של מדינת ישראל. בעבר (אפריל 2023) פרסמנו דוח מחקר על הסכמה עם שבעת הערכים המופיעים במגילת העצמאות (ראו בקישור: <https://bit.ly/4ghV4Bq>). במחקר הנוכחי בדקנו את מידת ההסכמה עם ארבעה ערכים: "בישראל יתקיים שיוויון זכויות חברתי ומדיני לכל האזרחים ללא הבדל דת, גזע ומין", "בישראל יתקיים חופש-דת, לשון, חינוך, ותרבות", "החברה בישראל תתבסס על יסודות של חירות, צדק ושלוש", "ישראל תהיה מדינה יהודית ודמוקרטית". לוח 5 מראה כי רוב המשתתפים (79.4%) מסכימים עם ארבעת ערכי מגילת העצמאות במידה בינונית-גבוהה ומעלה. עם זאת, ישנם מעל 20% מהמשתתפים שמסכימים רק במידה בינונית-נמוכה ומטה עם ערכים אלו. תמונה 14 מציגה את השוואת מידת ההסכמה עם ערכי מגילת העצמאות בחלוקה לפי רמת התמיכה בממשלה במדידה השישית. ניתן לראות כי המתנגדים לממשלה מסכימים עם הערכים במידה מובהקת יותר ($p < 0.05$), בהשוואה לתומכים ולניטרליים, שביניהם לא נמצא הבדל מובהק.

לוח 5: ממוצע ההסכמה עם ארבעה ערכים ממגילת העצמאות

מדגם (N=860)		(סולם 1-5)	הסכמה עם ערכים
%	משיבים		
4.4	38	1	נמוכה
16.2	139	2	בינונית-נמוכה
36.0	310	3	בינונית-גבוהה
43.4	373	4	גבוהה
3.92			ממוצע סולם
.91			סטיית תקן

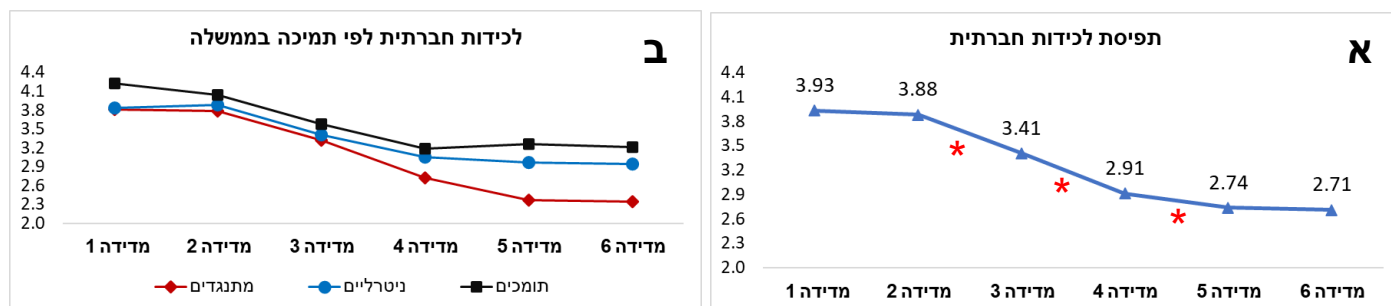

תמונה 14: ממוצע סולם הסכמה עם ערכי מגילת העצמאות (סולם 1-5) במדידה שיטת בחלוקה לשלוש התמיכה בממשלה. * - הבדלים מובהקים בין מדידות ($p < 0.05$).

א. תפיסת לכידות חברתית (סולם 1-5)

תפיסת הלכידות החברתית מתייחסת להערכת המשיבים לגבי תחושת השייכות והקשר בין אוכלוסיות במדינת ישראל. נושא זה נבדק בארבע המדידות הראשונות וכן במדידה השישית באמצעות פריט אחד בלבד ("כיצד היית מגדיר/ה את הלכידות החברתית בישראל נכון להיום?"). במדידה החמישית התבקשו הנבדקים לציין עד כמה הם מסכימים עם שלושה היגדים הקשורים לנושא הלכידות החברתית ("הלכידות החברתית בישראל, למרות חילוקי הדעות, היא גבוהה", "המחלוקות בין חלקי העם בישראל הולכות ומצטמצמות" ו"קיימת הסכמה רחבה בין חלקי העם כי מדינת ישראל היא יהודית ודמוקרטית"). לכן, כדי לאפשר השוואה מתאימה בין כל שש המדידות, הוחלט בניתוח הנוכחי להשתמש רק בשאלה אחת מהמדידה החמישית, זו שהניסוח שלה היה הדומה ביותר לניסוח של שאר המדידות ("הלכידות החברתית בישראל, למרות חילוקי הדעות, היא גבוהה"). הסולם נע מ-1='במידה מועטה מאד/בכלל לא', עד 5='במידה רבה מאד'.

תמונה 15 מראה שמשנת תפיסת הלכידות החברתית הוא המשתנה בו חלו ההבדלים הגדולים ביותר לאורך המדידות ובמיוחד בשלוש המדידות שבין המדידה השנייה לחמישית. הממצא מצביע על כך שתפיסת הלכידות החברתית, שהייתה גבוהה מאוד בתחילת המלחמה וללא הבדל ניכר בין מדידה ראשונה לשנייה, הלכה ופחתה בצורה תלולה ומובהקת, עם התמשכות המלחמה עד המדידה החמישית ($p < 0.05$). יחד עם זאת, נראה שבמדידה השישית ישנה התייצבות מסוימת, שכן אף שנצפתה ירידה נוספת, היא לא הייתה מובהקת. בפילוח לפי מידת התמיכה בממשלה בכל מדידה (תמונה 15), ניתן לראות שבמדידה הראשונה לא היה הבדל בין הניטראליים ובין מתנגדי הממשלה, אך שתי הקבוצות העריכו את הלכידות החברתית כפחותה בהשוואה לתומכי הממשלה. במדידות השנייה והשלישית לא נמצא הבדל בין הניטראליים ובין שתי הקבוצות האחרות בתפיסת לכידות חברתית, והם התמקמו במקום כלשהו בין שתי קבוצות אלו. ואילו במדידה הרביעית ניכר שינוי, לפיו הניטראליים העריכו את הלכידות החברתית באותה מידה, וללא הבדל מובהק, כמו תומכי הממשלה, וביחד שתי הקבוצות היו שונות באופן מובהק מקבוצת מתנגדי הממשלה. בשתי המדידות האחרונות נמצאו הבדלים מובהקים בין כל שלוש הקבוצות. תומכי הממשלה העריכו את הלכידות החברתית כגבוהה ביותר מבין שלוש הקבוצות, אחריהם הניטראליים, והרמה הנמוכה ביותר של לכידות חברתית הוערכה על ידי מתנגדי הממשלה. עוד ניתן לראות שהפער בין הקבוצות הלך וגדל במדידות האחרונות והדבר קרה בעיקר משום שאצל מתנגדי הממשלה הערכת הלכידות החברתית הלכה וירדה ממדידה אחת לבאה, מה שקרה במידה פחותה בקרב הקבוצות האחרות.

תמונה 15: א. ממוצע תפיסת לכידות חברתית של כלל המדגם (סולם 1-5). * - הבדלים מובהקים בין מדידות
 ב. ממוצע תפיסת לכידות חברתית, לאורך שש מדידות, בחלוקה לשלוש התמיכה בממשלה. ($p < 0.05$)

דיון

מחקר זה מבוסס על מדידה חוזרת שיטת שניערכה במהלך מלחמת 'חרבות ברזל'. כמו במדידות החוזרות הקודמות, גם במחקר זה התמקדנו בשלושה סוגי חוסן (לאומי, קהילתי ואישי), בשני מדדים של התמודדות חיובית (מורל ותקווה) ובשלושה מדדים של התמודדות שלילית (תסמיני דחק, תחושות סכנה ותפיסת איומים), וכן בלכידות חברתית. בנוסף, במדידה השישית מדדנו שני סולמות חדשים - תחושות ייאוש והסכמה עם ארבעה ערכים ממגילת העצמאות.

הפערים בין שלוש הקבוצות לפי התמיכה בממשלה לאורך שש המדידות מצביעים על שונות ביחס למגוון המשתנים. בחלק מן המשתנים הפערים בין הקבוצות נשמרים ברמה דומה לאורך המדידות. למשל בממוצע החוסן הלאומי לרבות בארבעת גורמי החוסן, והאמון במוסדות המדינה הספציפיים (למעט האמון בצה"ל, שלגביו לא בכל המדידות היו הבדלים בין הקבוצות וכן האמון במשטרה, שלגביו נראים פערים שגדלים והולכים במדידות האחרונות). גם במורל ובתסמיני הדחק ניתן לראות תמונה דומה. לעומת זאת ישנם משתנים שבהם הפערים בין הקבוצות אינם אחידים במדידות השונות. למשל, בחוסן האישי ניכרת תנודתיות (הפער בין שלוש הקבוצות נחלש במדידה השנייה, הפער בין הניטרליים למתנגדים נעלם במדידה השלישית, והפער בין שלוש הקבוצות כמעט נסגר לגמרי במדידה השישית). באופן דומה, גם הפערים בין הקבוצות בהתייחס לתקווה משתנים לאורך המדידות - במדידה השנייה נעלם הפער בין הניטרליים והמתנגדים שנפתח שוב במדידה השלישית ומעמיק ברביעית, שבה הפער בין הניטרליים לתומכים נעלם לגמרי. הפערים בין הקבוצות ביחס לתחושות הסכנה ותפיסת האיומים הולכים ומתרחבים בשלוש המדידות האחרונות, וכך קורה גם לגבי הפערים בתפיסת הלכידות החברתית. נראה כי פערים אלה, כמו גם הפערים במידת הייאוש ובהסכמה עם ערכים ממגילת העצמאות (שני משתנים שנמדדו רק במדידה השישית) משקפים חילוקי דעות (שסעים) משמעותיים בעם. עם זאת, חשוב להדגיש כי במדידה השישית היו תחומים שבהם הפערים שנצפו במדידות הקודמות בין הקבוצות הלכו והצטמצמו, כמו למשל, בתחומי החוסן האישי והחוסן הקהילתי.

הפער בין המתנגדים לממשלה לבין שתי הקבוצות האחרות, בהתייחס לערכי מגילת העצמאות מצביע לדעתנו על פער עמוק בהתייחס לשאלה 'איזו מדינה רוצים המשתתפים לראות בעתיד'. חשוב להדגיש כי ההבדלים בין הקבוצות, בהתאם למידת התמיכה בממשלה, מתייחסים לחלק גדול מהמשתנים שנבחנו במחקר זה. יש חשיבות גבוהה להתייחס לפערים הללו, מאחר וככל שמגמה זו תמשך, היא תהווה סיכון גדול יותר ליכולת החברה הישראלית להתמודד לא רק עם המצב הנוכחי אלא גם עם שלל האתגרים הפוטנציאליים עימם המדינה עלולה להידרש להתמודד כדוגמת היחסים עם הקהילה הגלובלית, מצב כלכלי מדרדר, חוסר יציבות פוליטית, ומשבר חברתי מתגלגל.

ממצאי מחקר האורך מצביעים על ירידות נמשכות בחלק מהמדדים החיוביים לאורך חלק מהמדידות, אשר הלכו והתייצבו בהמשך המדידות. נקודת ההתייצבות אינה זהה בכל המדדים. יש מדדים שהראו התייצבות נראית לעין במדידה השלישית (למשל, ברמת החוסן הקהילתי), אחרים הראו זאת במדידה החמישית (למשל,

חוסן לאומי ותפיסת לכידות חברתית). במקביל, מהמדידה השלישית נצפתה ירידה בתחושות הסכנה בצד עלייה והתייבבות בחוסן האישי, עליה במורל אשר נצפתה לאורך רוב המדידות, כמו גם ירידה נמשכת ובדרך כלל מובהקת בתסמיני הדחק, וירידה קלה ובדרך כלל לא מובהקת בתפיסות האיומים. בהתבסס על ממצאים אלה, נראה כי האוכלוסייה הבוגרת המיוצגת במדגם "התרגלה" למלחמה ויצרה 'שגרת חירום' המאפשרת לחוש מורל גבוה יותר, להפחית את תסמיני הדחק, תחושות הסכנה ותפיסות האיומים.

בחירת החוסן הלאומי על פי מרכיביו השונים הראתה פער בין שלוש הקבוצות בהתאם לתמיכה בממשלה לאורך שש המדידות. במיוחד בולטת רמת השונות ביחס לרכיב (גורם) של "אמון בממשלה והעומד בראשה". בעוד שבקבוצת המתנגדים לממשלה נצפתה ירידה ברמת האמון בחמש המדידות הראשונות (והתייבבות במדידה השישית), בקבוצת התומכים בממשלה והניטרליים, נצפתה תגובה אחידה ללא שינוי בולט לאורך שש המדידות. לעומת זאת, בממוצע של מידת "האמון במוסדות המדינה" מעבר לכלל המוסדות הפערים בין שלוש הקבוצות מובהקים אך קטנים, ובנוסף, מתהפך הסדר שחזר על עצמו בכל הגורמים האחרים. בעוד עבור כל שלושת הגורמים האחרים של חוסן לאומי נמצא שתומכי הממשלה נתנו את האמון הגבוה ביותר ואת רמת האמון הנמוכה ביותר נתנה קבוצת המתנגדים לממשלה, עבור האמון במוסדות המדינה ההיפך הוא הנכון – התומכים הביעו את רמת האמון הנמוכה ביותר והמתנגדים הביעו את רמת האמון הגבוהה ביותר. כאשר מתבוננים באופן יותר פרטני, בכל אחד ממוסדות המדינה בנפרד, עולה התמונה הבאה: תומכי הממשלה מראים רמת אמון גבוהה יותר לעומת המתנגדים בכנסת ובמערכת החינוך לאורך כל שש המדידות. הפער במידת האמון במשטרה מתרחב במדידה השישית כתוצאה מירידת האמון מצד המתנגדים לממשלה. לעומת זאת, התמונה מתהפכת כשבוחנים את האמון במערכת המשפט ובתקשורת. במקרים אלו, האמון גבוה יותר בקרב המתנגדים לממשלת לעומת תומכיה. בכל המקרים קבוצת הניטרליים הביעו אמון שנמצא בתווך בין שתי קבוצות הקצה. על אף שיתכן שגורמים פוליטיים שונים עשויים לראות בממצאים שתוארו עד כה עדות להצלחה בקרב מצביעיהם, כחוקרים שבוחנים את ההשפעות של חוסן לאומי על כלל החברה הישראלית ועל היכולת של המדינה להתמודד ולצאת ממשברים, אנו סבורים שאי ההסכמות הפוליטיות/חברתיות שקשורות בעיקרן באמון במנהיגות ובמוסדות המדינה השונים מחייבות התייחסות הולמת על מנת להבטיח את יכולת החברה בישראל להתמודד עם האתגרים השונים העומדים בפנינו.

מחקרים קודמים מצביעים על כך שאמון במנהיגות מהווה את אחד התנאים ליכולת ההתמודדות של חברה עם משברים ואסונות (Graziani et al., 2023). על כן, משבר אמון חריף שנראה שהוא אף הולך ומתגבר בין חלקים משמעותיים של החברה הישראלית להנהגה שלה, הינו מדאיג. יש לשקול פעולות תיקון שיסייעו בשיקום האמון ובחיזוק החוסן הלאומי. מעבר לחשיבות המובנת של אמון במנהיגות, חשוב לתת את הדעת לגורמים המשפיעים עליו ולהתמקד בפיתוח מדיניות המעודדת שקיפות, דיאלוג פתוח, והשקעה בתקשורת מול הקבוצות השונות באוכלוסייה, על מנת לייצר בסיס חזק יותר להתמודדות עם שלל האתגרים העומדים בפני החברה בישראל.

ממצא נוסף שעולה מהתבוננות פרטנית באמון במוסדות המדינה השונים הוא שמידת האמון בצה"ל יוצאת דופן: ניתן להצביע על כך שגם לאחר ארבע עשר חודשים של מלחמה, צה"ל מהווה את הגורם היחיד שבו לא נצפה הבדל בין הקבוצות השונות בהתאם לרמת התמיכה בממשלה, לאורך כל שש המדידות שנעשו עד כה. ניתן לשאוב עידוד מממצא זה, שמצביע על כך שרוב רובה של החברה הישראלית נותן אמון גבוה מאוד בצבא, ללא מחלוקות בין הקבוצות בעלות ההשקפות הפוליטיות השונות. ניכר כי העם נותן את מבטחו בצה"ל. מחקר זה בוצע זמן קצר לאחר נפילת משטר אסד בסוריה. חשוב לזכור שסוריה עברה שינוי דרמטי לאחר נפילתו של משטר אסד, ונוצר מצב חדש בגבול הצפוני של ישראל. מוקדם להעריך בשלב זה איך יראו הדברים בעתיד בכול הקשור לסוריה ולגבול הצפוני. מצב זה מחייב התנהלות זהירה ומעקב אחר ההתפתחויות, ללא תלות בהשקפה הפוליטית של הממשלה או של אזרחי המדינה.

כמו בכל מחקר, נציין את מגבלותיו: א. המגבלה הראשונה נובעת מהתבססות על מחקר אורך שבו יש "איבוד נבדקים". עם זאת יש לציין את אחוז הנשירה הקטן יחסית שנצפה בין המדידות השונות (מרבית המשיבים שענו על השאלון במדידה רביעית, $N=1074$, ענו גם על המדידה החמישית, $N=957$; ובמדידה השישית ענו $N=860$). מספרים אלו מהווים מספרים גבוהים מהנדרש למדגם מייצג בישראל. ב. מדגם ארצי אינו מייצג בהכרח קבוצות מיעוט יחודיות כמו מפונים, תושבי העוטף ותושבי הצפון (מפונים ולא מפונים). על מנת לבחון את מצבם, יש לבצע מחקרים יעודיים על מדגמים המייצגים קבוצות אלו. מכך משתמע שהכללה לכלל תושבי ישראל מחייבת זהירות. (ג) המדגם בכל המדידות כלל רק משיבים דוברי עברית (מסיבות טכניות) ועל כן הוא אינו כולל בצורה מייצגת את האוכלוסייה הערבית המונה כ-20% מהאוכלוסייה.

References

- Connor, K. M., & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and anxiety*, 18(2), 76-82.
- Jarymowicz, M., & Bar-Tal, D. (2006). The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives. *European Journal of Social Psychology*, 36(3), 367-392.
- Eshel, Y., Kimhi, S., Marciano, H., & Adini, B. Components of Unrealistic Optimism of College Students: The Case of the COVID-19 Pandemic (2021). *Frontiers in Psychology*, 12, 5520.
- Graham, C. (2024). Hope and despair: Implications for life outcomes and policy. *Behavioral Science & Policy*. <https://doi.org/10.1177/23794607231222529>.
- Graziani, A., Botindari, L., Menegatti, M., & Moscatelli, S. (2023). Adaptive Coping Strategies at the Time of COVID-19: The Role of Social and General Trust. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20.
- Kimhi S., Eshel Y., Marciano H., & Adini B. (2021). Fluctuations in national Resilience during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(8), 3876
- Kuntz, J. C. (2021). Resilience in times of global pandemic: Steering recovery and thriving trajectories. *Applied psychology= Psychologie appliquée*, 70(1), 188.
- Leykin, D., Lahad, M., Cohen, O., Goldberg, A., & Aharonson-Daniel, L. (2013). Conjoint Community Resiliency Assessment Measure-28/10 Items (CCRAM28 & CCRAM10): A self-report tool for assessing community resilience. *American Journal of Community Psychology*, 52, 313-323.
- Marciano H., Eshel Y., Kimhi S., & Adini B. (2022). Hope and fear of threats as predictors of coping with two major adversities, the COVID-19 pandemic, and an armed conflict. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 19(3), 1123.
- Marciano H., Eshel Y., Kimhi S., & Adini B. (2022). Hope and fear of threats as predictors of coping with two major adversities, the COVID-19 pandemic, and an armed conflict. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 19(3), 1123.
- Thornton D. (2020). Beacons of hope: How neighborhood organizing led disaster recovery. *New England Journal of Public Policy*, 32(1), 16.